

”Gammelt og Nytt”

Nr.4 2011

Medlemsblad for Båtsfjord Historie og Museumslag

>DESEMBER<

Julen preget årets siste måned. Gamle nordisk navn var da også Kristmåned eller rett og slett Julemåned. I desember skulle man gjøre seg ferdig med alt arbeid i skog og mark. Tresking, baking, slakting og brygging skulle være unnagjort i god tid før jul.

Årets siste måned ga sikre varsel. Det var jo «Kristbarnets fødselsmåned».

Desember måned er også adventstid og da pyntes det inne og ut som her i Parkveien. (bildet).

Lederen har ordet

2011 er snart over og det går mot jul igjen. Jeg synes ikke det er så lenge siden vi feira jul. Er det for at undertegnede begynner å bli gammel, eller er det tiden som går fortere? 2011 har vært preget av 22. juli hendelsen, hvor undertegnede opplevde den på nært hold. Det var et fantastisk syn og se all den blomstereng som ble lagt ut rundt omkring i Oslo og særlig framfor Domkirken.

I sommer var det godt med besøkende på museet. Museet vil være stengt inntil videre, men er det noen som ønsker å besøke det er det bare å ta kontakt med undertegnede. I høst har vi hatt noen arbeids møter/dugnader på museet. Ellers så har Kurt Marcussen tatt på seg oppgaven med å pusse opp gangen i underetasjen på dugnad.

I høst var det kommunevalg og vi fikk nye folk i kommuneledelsen, og søknaden vår om støtte for 2012 ble avslått. Båtsfjord kommune må vel være den eneste kommune i Finnmark som ikke gir årlige støtte til museum. Berlevåg museum får kr 236 000 fra kommunen og kr 420 000 fra Staten og Fylket. Gamvik museum for kr 275 000 fra kommunen og kr 520 000 fra Staten og Fylket. Båtsfjord museum får kr 0 fra kommunen, Staten og Fylket. Søndag 4. mars 2012 skal vi ha Årsmøte, og da står blant annet valg av leder på sakslisten. Undertegnede har valgt å trekke seg som leder. Har du saker som du vil at årsmøte skal behandle er det bare og sende den inn til styret innen 18. februar 2012.

«Gammelt og Nytt» kommer ut fire ganger i året. Det har vært interessant og fått tilbake melding på hvordan det blir mottatt, både med ros og ris. Ellers kan du lese i dette nummer av ”Gammelt og Nytt” om forliset av marinefartøyet «Tunsberg Castle» ut for Makkaur 1944, og om ungdomslaget «Bygdeblomst» i Ytre - Syltefjord og om hvordan det var og feire jul i Hamningberg i gamle dager.

Til slutt vil jeg ønske alle en riktig fredelig jul og et godt nyttår

Alex

Arsenikk er et sterkt krydder som lett kan ødelegge hele middagen.

Fra Syltefjord

Søndag 3. oktober holdes der masse møte på skoleinternatet i Syltefjord foranlediget en skrives fra formannen i arbeidsledighetskomiteen i Vardø herred, hvor han anmoder om å oppgi hvilke arbeid der kan tenkes igangsatt som nødsarbeide for vinteren. Masse møte kom enstemt frem til en slutning om å få bru over elven. En mangel som har vært og fremdeles er en hemsko for bygdens utvikling. Det er tidligere søkt om å få bru over denne elv, men uten resultat. Og kan det bli arbeid til vinteren med nevnte bru, så kan de pengene aldrig anvendes bedre. Etter det dårlige sommerfisket, og det er usikter til at høstfiske også slår feil på grunn av de elendige prisene, kan der trenges at det blir noget å gjøre for den nød som ellers vil inntre blant befolkningen.

Finnmarken 9 okt. 1926

***Fra Ytre Syltefjord** er det forsvunnet 56 sauer, hvis nogen i Tana eller Varanger skulle finne dem bedes de snarest telegrafere til stasjonen i Ytre Syltefjord.*

En del er/var merket med klipp i høyre øret og en del var begge ørespissene klippet av. 10 stykker hadde klave om halsen hvorpå var inngravert AB. 13 stykker hadde forskjellige merker som tøyband rund halsen m.m. Alle utgifter til røkting m.m. dekkes.

Finnmarken 16 okt. 1926

***Vår korrespondent i Syltefjord** telefonerer at fru Golla Fuglevik har vært utsatt for et beklagelig uhellidit hun har falt og forslått seg stygt. Fruen er meget dårlig og blir i formiddag ført til Vardø med Michal Sars.*

Finnmarken 2. nov. 1926

Årsmøte

Båtsfjord Historie og Museums lag avholder årsmøte søndag 4. mars 2012 I lensmannsgata 4. (Museet) Klokken 19:30.

Vanlige årsmøte saker.

Saker som ønskes behandlet på Årsmøte må være styre i hende innen 15. februar 2012.

Styret

UNGDOMSLAGET I YTRE - SYLTEFJORD

Av: Randi Sætre

Fiskeværet Sandfjord (Ytre - Syltefjord, Syltefjord - Sandfjord) var det største stedet i Syltefjorden på begynnelsen av 1900 - tallet. Foruten Sandfjord, var det bosetting i Syltefjorddalen, Vesterelv, Sommerset, Hamna, Jonjok, Østerelv og Syltevik. Stedet Nordfjord ble først bebodd i 1925.

Sandfjord var et aktivt samfunn. Her var det fiskebruk, butikker, bakeri, telegraf og posthus. I sesongene var det mange fiskere fra Troms og Nordland som fant veien hit. Det var nært til fiskefeltene. Eget skolebygg fantes ikke, så undervisningen foregikk i leide lokaler i private boliger.

Foreningslivet "blomstret" i Sandfjord. Her var "Turnforening", "Fisker og arbeiderforening" og Ungdomslaget "Bygdeblomst". I 1937 ble også Helselaget "Solstreif" stiftet.

Når ungdomslaget "Bygdeblomst" ble stiftet, vites ikke, men protokollen som er bevart starter med et medlemsmøte avholdt søndag 6. februar 1927. Møtet starter med et referat fra møter avholdt 24. januar og 1. februar 1927. På dette medlemsmøtet møtte 33 medlemmer. Møtet ble ledet av nestformann Konrad Bruvold da formannen (ukjent) hadde trukket seg fra sitt verv!

Ungdomslaget hadde hyppige møter. På hvert møte hadde de diskusjoner. Et medlem innledet til diskusjon over et gitt tema. Det kunne f.eks. være: "Forfengelighet", "Er teknikken noen velsignelse eller forbandelse for menneskeheten?", "Kjærlighet og penger", "Kvinden og maten"! Det ble også avholdt "Brevkvelder". På møtene ble det alltid valgt programkomité til neste møte, samt hvem som skulle innlede til diskusjon.

Dansefester ble ofte holdt ute i Sandfjord. Disse festene ble holdt på et pakkhus som de fikk leie til det formålet.

Planleggingen av et eget ungdomshus startet vinteren 1927. Allerede om våren samme år kunne byggingen starte! Et av medlemmene, Sigmund Olsen, ledet byggingen. Han fikk 60 øre timen, og hadde 2 menn med seg som skulle hjelpe til med byggingen. Dessuten ble det bestemt at hvert medlem måtte delta på dugnad minst en dag. Huset som ble satt opp, inneholdt storsal 11 x 11 alen, kjøkken 4 x 4 alen og kombinert scene og restaurant 4 x 7 alen. Kostnadene for oppførelsen i 1927 ble på kr 2 000.

Den 25. september 1927 kunne ungdomslaget avholde medlemsmøte i eget hus! Endelig kunne de planlegge dansefest i sitt eget hus. Det ble valgt festkomité, kaffekomité, programkomité og ordensvern. Så ble det fest to dager til ende.

Flagget til Ungdomslaget «Bygdeblomst» fra 1928
Laget av: Betty Johansen og Else Pedersen (Endresen)

Folk som bodde på andre steder i fjorden, deltok også på innvielsesfesten. Ungdomslaget leide Fritjof Johansen til å hente og bringe folk til og fra festen. For to tur-returer med båt, fikk han kr 5,-. Sigmund som hadde vært sjef for byggingen, trakterte også trekkspill. Han spilte til dans i to dager og tjente kr 6,50!

Ungdomslaget "Bygdeblomst" fortsatte med sine medlemsmøter med godt oppmøte. De satte opp teaterforestillinger og det ble ofte holdt dans på huset.

Billettpriser for å komme inn på fester i 1929 var:

Herrer, medlem	kr.0,50	Herrer, ikke medlem	kr.0,75
Damer, "	kr.0,40	Damer, "	kr.0,60

Huset ble også leid bort til andre formål. Da en gruppe foreldre ville leie huset til juletefest, fikk de det, men de måtte betale for brensel og vask, og for juletreet som kostet kr 5,-. Dessuten ble det bestemt at juletefesten ikke kunne være før tredje juledag for laget skulle selv avholde dans både første og andre juledag!

Noen av medlemmene i ungdomslaget "Bygdeblomst": Konrad og Ole Bruvold, Reidar og Georg Michelsen, Hans Svendsen, Carl Kitdal, Sigmund og Alf Olsen, Eugen, Arnold, Arne og Arnt Svendsen, Leif, Egil og Peder Nilsen, Mary, Amanda og Else Pedersen, Olav og Agnes Endresen, Laila Svendsen og Hilda Pedersen m. fl.

Medlemskontingenten i 1935 var: Helbetalende kr. 0,50 per kvartal
Arbeidsløse kr. 0,25 "

Det skulle vise seg at ungdomslaget fikk problemer med å betale huset sitt. Trelastfirmaet Austad i Tromsø skulle ha sin betaling. Det ble forhandlet om en nedbetalingsordning, men til slutt ble det truet med tvangssalg av huset. Det ble lange og hissige diskusjoner på møtene om hvordan de skulle finne den beste løsningen på dette. Løsningen ble at ungdomslaget "Bygdeblomst" ble et politisk lag; Arbeiderungdomslaget. Problemet var at i lagets lover sto det at det skulle være upolitisk. Men et medlemsmøte forandret denne loven, og laget ble i 1934 et politisk ungdomslag. Nå kunne de søke om økonomisk hjelp fra "Folkets hus" fondet. Gjelden var på kr.413,- som de nå fikk i lån fra "Folkets hus" fondet.

På Øst- Finnmark Arbeiderpartis årsmøte i 1935 ble Syltefjord Arbeiderungdomslag pålagt å sende representanter til Båtsfjord og Hamningberg for om mulig få stiftet ungdomslag på disse stedene. Distriktslaget skulle støtte dette økonomisk. Det ble bestemt at Eugen Svendsen og Carl Kitdal skulle reise til Hamningberg, mens Agdar Johansen fikk i oppdrag å ta turen til Båtsfjord.

I 1936 ble det dannet en kvinnegruppe i Arbeiderungdomslaget. Initiativtakere var Agnes Endresen (gift Nilsen), Hilda Pedersen og Laila Svendsen.

Det var samarbeid mellom de forskjellige foreningene i Sandfjord. Et fellesmøte mellom Arbeiderungdomslaget og Syltefjord Fisker og arbeiderforening besluttet å gå til innkjøp av et filmapparat for spilling av smalfilm. I 1938 kunne Sandfjordingene gå på kino for første gang! Det var lyd og tale filmen "Isens dronning" med Sonja Hennie som ble vist.

Ungdomslaget fikk mange andre oppgaver i 1930 - årene. Fra staten kom det penger både til idrettsplass og vei i Sandfjord! Arbeidet var det ungdomslaget som sto for. Idrettsplassen ble aldri ferdig, da pengene til denne ble overført til vei. Det ble også holdt kveldsskole. Hva som var tema for kveldsskolen, går ikke frem av protokollen.

Da det skulle avholdes julefest i 1937, ble det valgt to damer som skulle ordne med kaker og kaffe. Det ble satt opp følgende budsjett for festen:

Innkjøp:	5 kg hvetemel	2,35	1 kg margarin	1,30
	1 kg farin	0,70	Bakepulver	0,50
	4 l melk	1,00	1/2 kg kaffe	1,30
	1 kg raffinade	0,80	4 l petrol	0,92
	1/2 hl kull	2,25		

Det siste møtet som er protokollert i Sandfjord ble holdt sommeren 1938. Fraflyttingen var startet fra Sandfjord, og i 1952 flyttet de to siste.

Fiskerlaget overtok huset, og i 1948 besluttet ungdommen i Nordfjord i Syltefjord å gjenopprette Syltefjord Arbeiderungdomslag. På dette møtet var det møtt opp 21 personer. Jarle Smelror ble valgt til formann. Huset ble flyttet fra Sandfjord til Nordfjord. Ungdomshuset ble brukt til forskjellige arrangement til langt ut på 1970 - tallet.

>Den perfekte kone er som regel naboens<

Julehilsen fra ordføreren

Nylig er sola gått under horisonten, og nå står vi foran årets fineste høytid. Ei høytid som vekker følelser i de aller fleste av oss, uansett alder og uansett hvem vi er, gammel eller ung, barn eller voksen.

Om vi er alene eller har familie rundt oss, om vi gleder oss eller gruer oss til julehøytiden av en eller annen grunn, så kommer julen til oss.

Ei hektisk adventstid skal snart avløses med julefred og familiehygge.

Husk den beste julegaven vi kan gi hverandre, og som er gratis, er å bry seg om hverandre.

Jula skal være en tid hvor man hygger seg med familie og venner, og ikke minst med barna.

På vegne av Båtsfjord kommune ønsker jeg alle en riktig fin og god julehøytid og et godt nyttår!

Med vennlig hilsen

Geir Knutsen
ordfører

Lærer aldri

Han lærer visst aldri, en 18 år gammel Båtsfjordgutt. 11. april ble han i herredsretten dømt for en rekke vinningsforbrytelser, men det var ikke nok til å avskrekke han. I dag framstilles han for forhørsretten Vardø siktet for innbrudd og tyveri.

Finnmarken april 1986

Påkjørsel i Båtsfjord

Han la i avhør hos Båtsfjordpolitiet alle kortene på bordet sjåføren som natt til søndag kjørte på noen personer i Båtsfjord. Til alt hell ble ingen alvorlig skadet. Sjåføren stakk av etter påkjørselen, men politiet fikk fatt i han på fjellet. Mannen ble transportert til Båtsfjord og tatt i avhør i går. Han har vedgått promillekjøring, påkjørselen og han stakk av.

Finnmarken 24. april 1986

Båtsfjordgutt ble fengslet

Den 18 år gamle Båtsfjordguten måtte taes hånd om var Vardø forhørsrett enig i, men hvordan skulle dette skje? Politiadjutant Morten Rynning la ned påstand om fire uker varetekt. Forsvareren om daglig meldeplikt for politiet i Vardø. Som hjelpeverger møtte Aslaug Nilsen og forsvareren la videre ned påstand om at unggutten skulle bo og arbeide ved Nilsens gatekjøkken. Retten tok hensyn til forsvarerens påstand, men unggutten må likevel tilbringe i hver fall de nærmeste dagene i varetekt. Politiadjutant Rynning påkjærte rettens avgjørelse for Lagrettens kjæremålsutvalg. Gutten ble da fengslet inntil Lagretten har behandlet anken i løpet av neste uke

Finnmarken 24. april 1986

Fengsling av Båtsfjordgutt

Undertegnede viser til Finnmarkens artikkel 25. april 1986. angående fengslingsmøte i Vardø torsdag 24.april 1986. Finnmarken synes ikke å være orientert om at det er referatforbud av forhandlingene i fengslingsmøter i forbindelse med varetektssaker, jfr. Domstolens § 131. Likevel burde man kunne vente at god presseetikk vil legge en demper på avisens iver å offentliggjøre navn i varetektssaker.

Julestria og juletida i Hamningberg

Undertegnede reagerer meget sterk på at Finnmarken i denne sak i detalj har referert fra forhandlingene i fengslingsmøte hva angår hvem som møte som hjelpeverger og fra vurderinger som ble gjort med hensyn til muligheter for siktede å få arbeid.

Det er for øvrig totalt misvisende at forsvareren la ned påstand om at siktede skulle bo og arbeide på et bestemt sted. Opplysningene er derimot hetet direkte fra rettsforhandlingene og er ikke egnet til annen enn å skade siktede og den oppnevnte verger. Det er høyst beklagelig at forsvarerens initiativ i denne sak som hadde til hensikt å få siktede anbrakt under betryggende forhold som alternativ til fengsling nå er offentliggjort på en utilbørlig måte av avisen. Det tjener verken allmenn eller andre interesser at avisen i denne sak fremstår med slaterspalt.

At en fengslingssaka belastende for de involverte parter skulle være utilsomt. Desto mer støende virker det på de som direkte har engasjert seg for å finne fram til den beste løsning i denne sak at avisen offentliggjør navn. Det skal ikke mye fantasi til for å fort kunne fastslå at offentlig gjorde navn er meget lett gjenkjennelig i Vardø. Man bør således absolutt bli forskånet fra å bli stilt i gapestokk slik som i Finnmarken i denne sak har sørget for.

Øystein Lillevik
Adv. fullmektig

Finnmarken 28. april 1986

Storbrann i Båtsfjord

Alt i alt utgjør brandskadene 10 000 kr. Kanskje vel så det. Pakkhus og 6 000 vekter tørfisk strøk med. Skader for over 10 000 kr. Fra Båtsfjord meldes at der i natt ved 12 tiden brøt ut brand i Jørgen og Daniel Larsen fiskebruk på Storholmen. Pakkhuset brand ned og en del av brygga ble også ødelagt. Likså fatnet det i en båt som lå ved kaien. I pakkhuset var det lagret 6000 vekter tørrfisk som tilhørte forskjellige eiere. Så vel fisken som kairedskaper og inventar strøk med. Hvordan ilden har opstått er ikke brakt på det rene. Der ble arbeidet i pakkhuset med fiskepressing til klokken 3 lørdags formiddag. Det er ikke ildsteder i huset. Pakkhuset som var i 3 etasjer var forsikret i Brannkassen for 15 000 kr. Og kaien som delvis beskadiget er forsikret for 9 000 kr. Fisken skal være forsikret i selskapet ”Norden”.

Finnmarken 3. oktober 1931

Julefeiringa i Hamningberg på 30 og 40-tallet var ganske så annerledes enn det den er i dag, det kan Leif P. Olsen skrive under på. Men jaggu hadde nok å stri med da også. Midlene var det jo så som så med, men man brukte det lille man hadde for å skape den rette julestemningen.

Alt av tøy skulle vaskes å strykes, husene skulle skinne rent og folk og dyr skulle ikke mankere noe i jula. Det var jo ikke innlagt vann så alt måtte bæres inn i bøtter til kjøkkenet der det som vanlig var livligst aktivitet. Klesrulla fikk kjørt seg i julestria.

Når smultringene skulle lages ble talggryta henta inn og varma opp, talg var ikke noe man sløste med. Talgen var som oftest fra fettrandene (ister) på sau. Så ble smultringene stukket ut og lagt i gryta. Kunsten var å riste av talgen fort nok når man tok opp smultringene slik at talgen ikke stivnet på smultringene.

Som vanlig var det kvinnfolkene som stå for baksten og vaskingen, men karene hugget ved og skaffet til veie juletre.

I Hamningberg laget man sine egne juletrær. Først måtte en finne ei rovestang (senere ble også gamle kosteskaft brukt). Så måtte man borre hull i “treet” til “greinene”. Denne stammen kunne gjerne brukes flere år på rad. Så nært opp til jul som mulig for at “greinene” skulle holde lengst mulig, måtte en gå på ski fra Hamningberg til Hamningberg - Sandfjorden etter einer. Disse ble så stukket inn i hullene og trimmet slik at de lignet et juletre så mye som mulig. Einer var ikke å finne i Hamningberg da geitene likte dem for godt.

Julepynten lagde man som oftest selv av farget papir, den ble tatt vare på fra en jul til en annen og det var mye glitter og stas også før i tiden.

Som barn var alltid juletreffestene julens absolutte høydepunkt med god mat og god drikke i det gamle bedehuskapellet, med sang og musikk. De voksne hadde satt Hamningbergøl i god tid før jul og holdt store julefester, med blant annet sommerens egg fra eggspankingen i fuglefjellet, disse hadde de hermetisert i en slags gelatin på glass.

Hyggelig Julefest

Når nyttårsaftnen kom sprang barn og unge rundt med fakler mens de voksne skjøyt julen inn med hjemmelagede lausskudd. Etter krigen ble det mye mer rabalder på nyttårsaftnen da enkelte fyrte av dynamitt og geomitt i steinurene mot hardbakken for ekstra leven.

Mye har forandret seg siden Leif P. Olsen var barn, men noen ting er fortsatt like viktige. Folk er mer sammen i juletiden, familiene samlet seg i husene og omtanke og barmhjertighet for de som ikke er så bemidlet kommer fram.

Av: Ståle A. Olsen

Nordnorsk - Bokmål

Gamlingen – Foreldre
Morsan, farsan, brorsan - Mamma,
pappa og bror
Veikja - Jente
Koffør - Hvorfor
Katti - Når tid
Kæm - Hvem
Kor - Hvor
Ka – Hva
Elte – Legge igjen
Shønne - Skjønner
Schnakkes - Farvel, hade
Schmukka / Schnuppa - Ei snelle
Lamme - Sammen med
Lægg inn åran - Gi opp
Parkérte tøfflan - Døde
Pittelitn - Bitteliten
På fetthåre - Med liten margin
På et kløyva fetthår - Med svært
liten margin
Fettnøye - Viktig
Sprængt i haue - En gal/rar person
Peislæst / Hæstpeis - Tulling / dust
Snyblind - Dritting
Fin tøvta – Fin jente
Kjærring lørva – Dama di

Pål Thomas Berg (bilde) fra Frelsesarmeen Nord, passer Julegryta i Båtsfjord. Frelsesarmeen får inn cirka 8 til 10 000 kroner på Julegryta i Båtsfjord.

Syltefjord Arbeiderungdomslag hold fest 2. og 3. Juledag. Lagets underholdningskomité oppførte en del sketser og sanger som ble mottatt med bifall. Særlig begeistring vakte gamle Oluf Svendsen da han sto frem på senen og sang en flott revy som han hadde laget. Det var god stemning, og man festet til den lyse morgen og ”Anne Mari ” gav gjenklang blant den lystelige ungdomsflokk. Jeg vil herved takke alle dem som deltok i vår julemorro, og en takk til spillemannen og til gamle Oluf Svendsen for hans gode humør og en ekstra takk til underholdningskomiteen som strevde for at vi skulle ha det hyggelig.

Finnmarken 19. jan 1936

Før og Nå

Spritgauker dømt

45 dagers fengsel og 200 kroner i bot.

Ved Vardø meddomsrett behandlet i går tiltale mot Hermann Kristiansen, Vardø og Olaf Endressen, Syltefjord tiltalt for dokumentforfalsking og spritsmugling. De hadde sammen med noen andre i fjor vinter tatt 12 kasser sprit på transit i Vardø for befordring til Finland. Imidlertid losset de spriten i land i Smelror og solgt den i små partier i Vardø. Dette ledet til at en rekke ulovlig sprit og vinsalg ble oppdaget og i alt ble der forkynt over 100 mulktforelegg i vinterens løp. Som igjennom politikamret innbrakte staskassen tusen kroner. Der var i alt innstemt 4 vitner. Begge de tiltalte ble dømt. Hermann Kristiansen fikk 45 dagers fengsel, idet ha kjentes skyldig i dokumentforfalsking og smugling. Endresen fikk 200 kroner i bot idet han kjentes skyldig i smugling.

Vardø Tidende 26. september 1925

Forliset av marinefartøyet Tunsberg Castle

Den 12. desember 1944 gikk marinefartøyet Tunsberg Castle ned utenfor Makkaur i Vardø herred. Tunsberg Castle skulle sammen med andre marinefartøy inngå i kystforsvaret av Øst-Finnmark. Blant annet skulle de sikre skipstrafikken i det frigitte Finnmark samtidig som de skulle sikre kystbefolkningen mot tyske raid. Men slik gikk det ikke. Tunsberg Castle skal ha vært det mest moderne og det mest kapable marinefartøyet som ble blitt stilt til disposisjon for de norske styrkene i Finnmark. Mulighetene for et aktivt og mobilt kystforsvar ble nok sterkt redusert med senkningen av Tunsberg Castle. Istedenfor ble forsvaret av Øst-Finnmark stående igjen med et kystforsvar preget av enkelt grupperinger som var lite mobile, og som var for dårlig utrustet til å drive et effektivt og avskrekkende forsvar av kysten. Det man sto igjen med var grupper av frivillige fra de befrikkede tettstedene i Øst-Finnmark. I denne artikkelen ønsker Båtsfjord Historie og Museumslag å belyse hvilken rolle Tunsberg Castle var tiltenkt i Finnmark, og hvorfor skipet gikk ned utenfor Makkaur.

Tunsberg Castle

De norske militære styrkene kommer til Finnmark

Sent på kvelden den 10. november, cirka kl. 23:00 kom de første norske militære styrkene til Sør-Varanger i Finnmark. De kom i biler. Blant disse var både landstyrker, sivile offiserer og soldater fra sjøforsvaret. Øverste befal for marinen var kommandørkaptein Erling Hostvedt.

De norske soldatene hadde tidligere samme dag (ca. kl. 16:00) blitt satt i land i Petchenga. De kom da fra Murmansk i båt. Framme i Petchenga ble de i to puljer kjørt med biler til Kirkenes. Den siste puljen kom til Kirkenes natt til 11. november. Biltransport var da den beste løsningen for videre transport, da store deler av kaianleggene i Kirkenes var ødelagt. I tillegg var fjorden og havneområdet minelagt. Man hadde også sterk mistanke om at tyske u-båter opererte ganske så fritt i farvannene utenfor Finnmarkskysten, også i Varangerfjorden. I et slikt usikkert havområde var det risikofylt å manøvrere store og trege skip fylt med norske soldater.

På dette tidspunktet strakte de frigitte Finnmark seg fra Sør-Varanger i øst til et stykke forbi Tana-elva i vest. Nordkynhalvøya og Berlevåg var blitt stukket i brann og forlatt 5. og 7. november. De tyske marinestyrkene hadde fortsatt kontroll over store deler av Finnmarkskysten, da de kunne seile uhindret langs store deler Finnmarkskysten med sine fartøy. Russerne viste ikke noen vilje til å gå vestover med sine soldater eller krigsfartøy for å hindre tysk aktivitet. De var fornøyde med å ha sikret seg festningsverkene som truet russiske områder. På dette tidspunktet var det heller ikke etablert noe alliert forsvar av betydning på Varangerhalvøya. Kun mindre grupper med lokale frivillige skulle i tiden som kom utgjøre en form for heimevern. Det var kun i sørlige deler av Varangerfjorden, i det russiskokkupert område (Sør-Varanger), at man hadde et reelt forsvar med russiske styrker. Det fantes også, i liten grad, et eller annet russisk marinefartøy i nærområdet. I begynnelsen av desember hadde ikke situasjonen forbedret seg i noen særlig grad. De tyske styrkene hadde trukket seg tilbake vest for Laksefjorden, men de utgjorde fortsatt en reell trussel for innbyggerne de frigitte områdene i Øst-Finnmark. De hadde blant annet gjort flere raid på Nordkynhalvøya i forsøk på å få med seg flere sivile. For å demme opp mot denne tilbakevendende trusselen anså nok mange det slik at det var best å trygge kysten med krigsskip. Blant disse var sjefen for den norske marinen i Finnmark, kommandørkaptein Hostvedt.

Marineavsnitt Kirkenes får en flåte

Den 26. november mottok korvettene Tunsberg Castle og Eglantine ordre om å returnere til Liverpool. Båtene befant seg da på oppdrag ute i Atlanterhavet. På kvelden kom de inn til Liverpool. Her ble de gitt nye ordre. De ante noe var i gjæret og tok straks kontaktet med skipsdepot og en lokal forhandler for å få tak i det det trengte av forsyninger. Da de forlot kaien i Liverpool, om morgenen den 27. november, hadde de fått om bord et betydelig lager med mat, klær og reservedeler. Turen gikk derfra til Loch Ewe (Scapa Flow). De ankom Loch Ewe på ettermiddagen. Den påfølgende dagen, 28. november, kom Kaptein Hafto om bord og mannskapet fikk bekreftet hvilket oppdrag de var tiltenkt. Også i Loch Ewe fikk de brakt om bord forsyninger. Seilasen gikk så videre med en konvoi til Murmansk. De ankom Murmansk tidlig på morgenen den 7. desember. Den påfølgende dagen, 8. desember, kom kommandør Askim og sjefen for den norske marinen i Kirkenes, kommandørkaptein Hostvedt, om bord i Tunsberg Castle. Hostvedt ivret for at båtene allerede neste dag skulle dra til Båtsfjord. Her skulle båtene stasjoneres som en del av forsvaret av Finnmarkskysten. Båtene skulle blant annet hindre at tyske båter kom østover for å tvangsevakuere befolkningen.

Også tre minesveipere skulle være med på turen vestover, men en av disse skulle stasjoneres i Kirkenes. Oppdraget ble møtt med stor skepsis fra sjefen for korvettgruppen og sjefen for minesveiperne. De anså planen som forhastet og uforsvarlig. De forfattet et skriv der de redegjorde for sin misnøye. Skrivet ble overlevert til kommandør Askim. Den påfølgende dagen, 9. desember, ytret de sin misnøye direkte til Hostvedt. De kunne ikke se at de hadde noe å vinne på denne ekspedisjonen. Dessuten argumenterte de med at Tunsberg Castle et av marinens mest verdifulle skip, og at de ikke hadde råd til å risikere å miste skipet. Hostvedt sa seg delvis enig i at det hele var risikofylt, men han argumenterte med at i krig måtte man være beredt å ta risiko. Dessuten hadde de britiske myndighetene godkjent oppdraget. Offiserene måtte bare gi seg og satte i gang arbeidet med å planlegge turen til Finnmark. Søndag 10. desember ble fartøyene som skulle reise vestover samlet. Mandag 11. desember klokken 13:20 dro korvettene Tunsberg Castle og Eglantine, og minesveiperne Karmøy og Tromøy fra havna i Polaryno. Minesveiperen, Jeløy, ble ikke med. Sveiperen ble liggende igjen i Murmansk da den hadde fått problemer med kjelen.

Et skip går tapt

På morgenen den 12. desember var gruppen med skip kommet cirka to nautiske mil utenfor Harbakken lykt. Her slo skipene inn på en seilingsrute som de hadde fått anvist av den Russiske nordflåten. Dette skulle sikre at skipene mot å gå inn i minefeltene i området. Ruten ble fulgt. Da de var 1,5 nautiske mil fra Makkaur ble det gitt ordre om at de skulle dreie inn til Båtsfjord. Sveiperne gikk inn fjorden, samtidig som de sveipet etter miner. Like etter at Tunsberg Castle hadde passert Makkaur fyr ble det meldt fra utkikken på båten at noe var blitt observert nært land (lys eller et fartøy). Det var ingen andre kjente fartøy i området og det ble derfor slått alarm. Hostvedt bestemte seg for at de skulle undersøke hva som var blitt observert. Sveiperne tok inn sveipene. Tunsberg Castle og Eglantine, som fulgte i kjølvannet av Tunsberg Castle la om kursen. Tunsberg Castle satte opp farten og gikk foran Eglantine for deretter å sakke ned på farten. Klokken var da 09:50. I rapporten skrevet 19. desember 1944 står det at landingstroppene gjorde seg klare etter at alarmen var gått. Man kan stille seg spørsmål, siden begrepet ”landingstroppene” blir brukt i teksten, gjorde seg klare til å gå i land i Makkaur? Klokken 10:04 var Tunsberg Castle cirka 1 nautisk mil fra Makkaur og ved 22 favners dyp. Om bord gjorde man seg klart for å sette en hvalbåt på vannet. Plutselig gikk det av en massiv ladning ved Tunsberg Castle's akterende. Eksplosjonen ble straks etterfulgt av en ny massiv eksplosjon på Tunsberg Castle's styrbord side. Femten til tjue meter av

akterenden ble sterkt skadet av eksplosjonen. Også skipets maskinrom fikk store skader.

Damprør sprakk og maskinrommet ble fylt med damp, det ble rapportert om store skader og motorkraften forsvant. Maskinrommet ble evakuert. Samtidig forsvant all belysning på skipet, og det tok inn vann. Det ble gitt ordre om at det skulle gjøres klart for evakuering. Livbåter og flåter ble gjort klare for å heises ned på sjøen i tilfelle skipet plutselig skulle ta til å synke. Da maskinmesteren og nestkommanderende kom på broen og rapporterte at skipet hadde tatt til å synke hurtig, ble det gitt ordre om å forlate skipet. Om bord skal det ikke ha vært tegn til panikk og oppløsende disiplin, bortsett fra et par førstereis gutter og soldater som hoppet over bord. I eksplosjonen mistet fem skipets besetningsmedlemmer på akterdekket livet. To personer fikk knekt bena, mens ingen av de reisende, ti soldater og en fenrik, ble skadet.

Redningsaksjon

Til å begynne med holdt Eglantine seg på avstand, da de ikke ønsket å møte samme skjebne som Tunsberg Castle. Man var redd Tunsberg Castle hadde gått inn i et minebelte. Men livbåter fra Eglantine ble satt på vannet for å plukke opp overlevende. Overlevende ble også plukket opp av minesveiperen Tromøy. I boken Øya i ingenmannsland (1946) blir det fortalt at livbåtene var fulle av folk. Etter hvert som tiden gikk drev Tunsberg Castle ut på dypere vann og bort fra eksplosjonsstedet. Da de på Eglantine vurderte det slik at det var trygt å gå inn til Tunsberg Castle, la man seg opp på siden av Tunsberg Castle og tok om bord det som var igjen av mannskapet. Klokken var da cirka 10:45.

Klokken 11:45 fikk Tunsberg Castle kraftig slagside og sank ved 50 favners dyp. Det tok altså cirka 1 time og 40 minutt før skipet sank. Under redningsaksjonen ble det vurdert om man kunne redde skipet, da skipet klarte å holde seg flytende en ganske lang stund. Da skipet ikke så ut til å synke ytterligere, vurderte man å sende folk tilbake til skipet for å inspisere skadene og maskinrommet. Noe som lot seg gjøre da maskinrommet mest sannsynlig var tom for damp. En mulig løsning var da å tette hull og slepe skipet inn til land slik at det ble stående på grunn. Det som talte i mot dette var at det da ville bli stående ubeskyttet. Man ønsket ikke at den verdifulle lasten skulle havne i hendene til tyskerne. Lasten besto blant annet av 13 kasser med radioutstyr, post og NAAFI-varer. I tillegg hadde man med seg en del militært utstyr tilhørende soldatene som var om bord. Man hadde allerede kastet sensitive koder og papirer på havet, men utstyr var som sagt blitt igjen

på skipet. Det ble ikke gjort noe forsøk på å redde skipet og utstyret, da det kort tid etterpå fikk kraftig slagside og gikk ned

Etterspill

Etter at alle overlevende var tatt om bord og fordelt på båtene satte man kursen østover. Den 13. desember klokken 03:00 var man tilbake i Polaryno. I Polaryno ble de sårede hentet på kaia av russiske ambulanser. Det resterende av mannskapet på Tunsberg Castle ble sendt til Murmansk og fikk husly i et stort hus på stedet. De skulle senere bli sendt tilbake til England. Den påfølgende dagen ble holdt sjøforklaring om bord i Eglantine. Den 14. desember fikk den ansvarlige for de norske styrkene i Finnmark, Oberst Dahl, telegram fra "Polarnoje". Telegrammet kom via den russiske marinekommandoen i Kirkenes. Om dette var første gang Oberst Dahl fikk høre nyheten om hva som hadde skjedd utenfor Makkaur er ikke usannsynlig. Fordi ekspedisjonen hadde reist strake veien tilbake til russisk side med de sårede, som var blitt reddet opp av havet etter forliset. Sammen med den korte informasjonen om hendelsen, fikk Oberst Dahl en anmodning om å sende en forespørsel til London om å få erstattet det tapte.

I følge de norske marineoffiserene framsto hele ekspedisjonen som dårlig planlagt, samtidig som de var av den oppfatning at den norske marines anseelse var blitt skadet. Det var i alle fall slik de oppfattet det de offiserene som hadde vært kritisk til denne ekspedisjonen helt fra starten av. De var av den oppfatning at de russiske allierte satt igjen med et inntrykk som ikke lot seg rette opp med det første. En britisk offiser i Murmansk skal ha uttalt, etter at nordmennene forlot havna til fordel for Kirkenes den 15. desember: "De vil komme tilbake fem ganger, og hver gang med en båt mindre. Til slutt vil de komme tilbake i en robåt."

Miner eller torpedo?

I dagene som fulgte ble det stilt spørsmålsteget om hva som førte til at Tunsberg Castle ble skadet og gikk ned. I følge en rapport av 23. desember 1944 var man usikker på årsaken til eksplosjonen. Den andre eksplosjonen ble observert av kapteinen på Eglantine. Han så et lysglimt da den andre eksplosjonen gikk av, noe som tydet på at detonasjonen gikk av nær vannoverflaten. Dette så ut til å utelukke at eksplosjonen kunne ha kommet fra miner som lå på dypt vann. Man stilte seg spørsmålet hvorfor disse minene ikke ble fanget opp av minesveiperne, og hvorfor de andre båtene ikke kjørte på miner. Alle båtene trafikkerte i det samme området på tur mot Båtsfjord uten å gå på miner. I tillegg ble de tre skipene, som ikke ble skadet, igjen i området for å ta opp de overlevende, uten at det gikk noen miner. Var det kun to overflateminer i området? Eller var Tunsberg Castle blitt

torpedert? Det som talte i mot dette var at radaren (ASDIC) ikke hadde fanget opp noen ubåt, men man kunne ikke se bort fra at en mulig ubåt hadde observasjoner på Russisk side og langs konvoiruten til Murmansk den siste tiden. Det som i stor grad utelukker ubåt teorien var at de som var til stede da ulykken skjedde, var av den generelle oppfatning at eksplosjonene skyldtes miner.

Men hvordan kunne det ha seg at Tunsberg Castle gikk på miner utenfor Makkaur? Den lille konvoien med skip som seilte mot Båtsfjord hadde fått informasjon om hvor de tyske minene befant seg. De fulgte tyskernes kjøremønster, noe som skulle gjøre det mulig for dem å kjøre utom minefeltene. Kunne det ha vært lagt ut andre miner i området som de ikke visste om? Et mulig svar finner vi i boken til Th. Gamst (1984) Finnmark under hakekorset og boken til Alf R Jacobsen.

Jacobsen (2004) skriver, sent på kvelden mandag 30. oktober 1944, seilte de tyske jagerne Z-29 og Z-33 med tilhørende minesveipere ut fra Vardø. Om bord var det flere hundre tyske soldater og tvangsevakuerte fra Vardø. I Th. Gamst kan man lese at Z-33 på tur vestover med tyske soldater og evakuerte om bord la de ut 20 miner utenfor Makkaur den 31. oktober 1944. Det vil si at ble lagt ut miner utenfor Makkaur, som ingen andre enn de som la dem ut (tyskerne) visste om. Altså, så er det mulig at Tunsberg Castle ble et offer for disse minene. Var det tysk grundighet som stakk kjepper i hjulene for opprettelsen av et mobilt norsk kystforsvar av betydning i Øst-Finnmark?

"En mann er i ferd å bli gammel når han ser på menyen før han ser på serveringsdamen."

Kjære Båtsfjordinger

Etter et langt og til tider både vondt og vanskelig år stunder det på nytt mot jul. I år opplevde Norge som nasjon det største angrep på vårt demokrati og styresett siden den andre verdenskrig. Angrepet mot regjeringskvartalet og ikke minst de unge menneskene på Utøya var et angrep rettet mot det edleste av det norske verdisetet. Vår rett til å utøve politisk engasjement, ytre våre meninger fritt og la unge mennesker delta i styringen av samfunnet. Unge mennesker i ferd med å videreutvikle det flotteste vi har, nemlig det norske demokratiet.

På så mange måter er det mulig å trekke paralleller til de overgrep og utfordringer den norske befolkning sto foran i de vanskelige årene under den andre verdenskrig.

Også bildene av et samlet folk og de viktige symbolene har vi til felles med de som husker dagene etter 1940.

Som liten gutt hendte det ofte at jeg var på besøk hos mine oldeforeldre i skolegata, Sofie og Einar Marthinussen. Jeg husker ennå stundene på oldemors fang, der hun ved hjelp av utklipp fra diverse ukeblader, tok meg gjennom historien om kongefamiliens innsats under den andre verdenskrig. Bilde av konge og kronprins i uniform. Historiene om talene fra London og hva disse betydde for folkets moral. Men også små historier om hvordan den unge prins Harald lærte å svømme i et fremmed land på den andre siden av Atlanterhavet. Sterkest husker jeg historien om kongen som sa nei til å overgi seg, sto opp og kjempet kampen for landet og folket som hadde valgt ham. Alt for Norge.

Vår egen kongefamilies innsats i tiden etter den 22. juli er også et godt eksempel på hvor flinke vi i Norge kan være til å finne styrke i nasjonale symboler. Både kongefamilien og våre demokratiske institusjoner viste styrke i dagene etter at tragedien rammet. Budskapet om at terror skal møtes med åpenhet, og at våpen bekjempes med blomster, reiste seg som et mektig brøl, og ble hørt over hele verden. Dette skal vi som nasjon være stolte over. Det var noe unikt over måten vi taklet terroren. Samtidig skal vi lære noe viktig av dette. Demokrati og frihet til å leve våre liv som vi vil må vi aldri ta for gitt. I høst har vi avholdt lokalvalg i kommuner og fylker. En av de viktigste demokratiske grunnprinsipper er at vi skal slippe alle stemmer til. Da har vi alle et ansvar for at dette kan skje. Å være lokalpolitiker handler mer enn alt annet om å engasjere seg uselvisk i noe som er større enn seg selv. Ingen går inn i lokalpolitikk på grunn av pengene eller statusen dette gir. Langt de fleste er engasjerte mennesker som vil være med å påvirke hverdagen i sitt eget lokalsamfunn. Derfor har jeg en bønn jeg tillater meg å fremføre. Først på vegne av lokalpolitikerne, så til lokalpolitikerne.

Kjære Båtsfjordinger. Vis respekt for de som engasjerer seg i lokalpolitikken. Dette er mennesker som engasjerer seg i det mest grunnleggende verdifulle vi kan gjøre for å sikre at Norge fortsatt skal være et av verdens fremste demokratier. Kjære lokalpolitiker. Husk at din politiske motstander er like viktig for demokratiet og ditt politiske virke som din meningsfelle. Vis derfor samme respekt for begge parter. Da utøver du den samme edle kunst som de unge menneskene på Utøya. Du videreutvikler det norske demokratiet. Jeg ønsker dere en riktig god jul, og et fredelig nytt år.

Frank Bakke-Jensen
Stortingsrepresentant

Styre i BHML

Styret i BHML består av Alex Bolle leder, Randi Sæther kasserer, Torbjørn Tangen sekretær, Bodil Persen og Gerd Karin Tobiasen styremedlemmer og varamedlemmer er Ståle Olsen og Harald Wahl

”Hvis noen tar fra deg din kone, Finnes det ingen bedre hevn enn å la han beholde henne.”

Medlemmer.

Båtsfjord Historie og Museumslag har pr. i dag 61 medlemmer, men ønsker oss flere. Bli medlem du også!

Medlemskontingenten for 2011 er kroner 200, -, for alle medlemmer. Som medlem vil du få tilsendt medlemsbladet ”Gammelt og Nytt”. Som kommer ut 4 ganger i året. Medlemskontingenten kan du sende til Båtsfjord Historie og Museumslag v/ Randi Sætre, Schirmersveg 7. 9990 Båtsfjord. Bankkontonummer: 4930.12.92901

”For ikke å bli kalt en flørt, var hun alltid rask til å gi etter.”

Etterlysning!

Har du bilder eller ting som du vil gi til Museet, ta gjerne kontakt, eller kom og besøk oss i Lensmannsgata 4.

Eller du har ei god historie eller avisutklipp som du vil dele med oss?

”At kjærlighet gjør folk dumme, er sikkert den urokkeligste av alle læresetninger.”

Stoff til bladet

Har du stoff eller bilder som vi kan bruke i bladet, kan du sende det på e-post til abolle@online.no eller til Alex Bolle, Postboks 137, 9991 Båtsfjord. Alt stoff tas i mot med takk. Du kan også ta kontakt på mobil 91 77 52 92. Neste nummer vil komme ut i mars. Stoff til bladet må sendes innen 1.mars. 2012.